

Петар Д. ШЕРОВИЋ

ЦРКВА „РИЗА БОГОРОДИЦЕ” У БИЈЕЛОЈ, У БОКИ КОТОРСКОЈ*

Православна парохијска црква »Риза Богородице«¹ у селу Бијелој, у Боки Которској, подигнута је од прилике по сата далеко од мора у једној долини, названој Вала², усред винограда и маслињака, међу многобројним ципресима, олеандрима и стогодишњим храстовима, куда вијуга и жубори поток Пијавица, те јој је положај врло романтичан.

Данашња је црква, како проистиче из натписа повише западних црквених врата, који гласи: „**СІЮ ЦЕРКОВ ОГРАДИ СБЩЕСТВО БЪЛСКО 1824**”, ограђена, дакле, крајем прве четврти прошлог вијека. Дуга је 13,5 м, с олтарском апсидом 20 м, а широка 8 м. Четвероугаони звоник, висок 27 м, наслоњен је на цркву, а кубе почива на четвероугаоном тамбуру. Изнутра је црква под кубетом урешена лезенима.

Ко је био неимар данашње цркве, није нам познато. Знамо по традицији само то, да је звоник оградио неки мајстор из Пераста у Боки, по имену Пиеро »Фурбо«. Али звоник није подигнут, кад и црква, већ тек, како је на једном камену на њему урезано, год. 1836.

Апсида данашње цркве подигнута је на мјесту, гдје је била прије стара црква, а намјера је наша, да у овој радњи говоримо баш о овој старој цркви, чија је лађа (навата) била порушена, кад се градила на истоме мјесту данашња црква, те јој је остала само олтарска апсида, која и данас постоји. Тако данашња црква има двије олтарске апсиде, бива, нову, која је ограђена на мјесту гдје је била лађа старе цркве и стару, на којој је управо наслоњена нова, те се из ове улази у стару, која данас служи као спрема свештеничких одијела и осталих црквених утвари³.

---

* Текст преузет из: *Гласник Земаљског музеја у Босни и Херцеговини*, књ. XXXII, Сарајево 1920.

¹ Празник »полагање ризе Богородице«, који се слави 2. јула по старом календару, установљен је у православној цркви на успомену, када су два Грка, браћа Галвије и Кандид, нашли у Назарету, у кући једне Јеврејке св. ризу (одјећу) Мајке Божије и год. 474. је донијели у Цариград, гдје је, на заповијед цареву, била постављена у драгоцјени, мраморни ковчег и положена на похрану у чувеном Влахернском храму. – Да је црква посвећена збиља овоме празнику, свједочи нам једно писмо епископа Венедикта Краљевића од год. 1827., те старији црквени печат од год. 1855. и најстарије сачуване црквене матице, које су започете год. 1814. или 1815., а које нам је уступио на употребу, са осталим многим књигама и исправама, преч. парох бијељски, Мило Јовановић, на чему му и овдје најљепше захваљујемо.

Црква пак већ давно слави као храмовску славу дан »полагања појаса Богородице« (31. августа), који је установљен на успомену чудесног исцјељења царице Зое, супруге Лава филозофа у X вијеку, када су на њу положили појас Мајке Божије који се чувао у цариградској Богородичиној цркви у Халкопратији.

² По талијанској ријечи valle = долина.

³ Да се је на овоме мјесту оградила нова црква и да се је оставила као светиња стара апсида, заслуга је у првом реду бијељских пароха: прота Симеона Злоковића и његова сина прота Илије, а да се је до данас сачувала нетакнута, заслуга је сина прота Илије, попа Игњатија, а у новије доба особито пок. Јова А. Вуковића, који су народу улили поштовање према овој старини, тако да данас не би ниједан сељанин дирнуо, да што поправи или промијени.

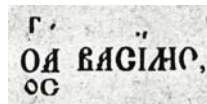
Дуљина ове старе апсиде износи нешто више од 3 м, а висина од пода до свода око 2,5 м, те по овоме изгледа, да ће дуљина старе цркве бити износила око 6 или 7 м. На апсиди нема прозора, већ се изнутра, на источној страни, испод мјеста, гдје обично долази прозор, налази једна, на врху заокругљена, ниша, која се диже од самог црквеног пода у висину око 90 цм, а која је дубока око 40 цм. С десне и с лијеве стране ове нише налазе се по једна четвороугаона ниша виоока око 50 цм, а широка око 40 цм, која допире у дубину до преко 50 цм, гдје јој се постепено простор сузује. Ове четвороугаоне нише не почињу као она велика од пода црквенога, већ су нешто подигнуте од тла.

Док је данашња црква грађена од лијепог тесаног камена из оближњих каменолома, не можемо рећи, какве је форме био камен, којим је стара црква била грађена, јер је стара апсида данас споља окречена (малтерисана), само се виде шест лезена, које је дијеле на седам поља.

Апсида је изнутра била живописана са fresco сликама у срп.-византијском стилу, које су се, премда много оштећене, и до данас сачувале, а без сумње, биће била и цијела црква живописана.

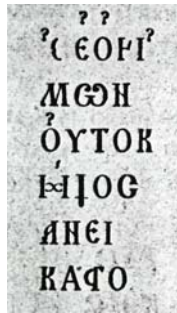
Као што је обично у нашим старинским црквама, тако је и овдје у олтару престављена »свечана процесија архијепскопа«. То су обично чувени св. оци IV и V вијека, које православна црква слави као велике светитеље, те се њихови списи, међу којима се особито истичу они литургијски, сматрају темељем цјелокупне богословске науке. Овдје су престављена по три св. архијепскопа с десне и с лијеве стране од споменутих трију ниша. Светитељи су престављени само до појаса, а одјевени су у бијелим фелонима са крстовима т. зв. »палиставријон« повише којих имају омофор, на којему су такођер велики крстови и то два на раменима, а један с приједа. Епитрахиљ и стихар им се не види од фелона и омофора, али се код неких виде око рука драгим камењем (бисером) украшене наруквице. У рукама држе развијене свитке са сентенцијама, које ћемо у цјелини навести, у колико се даду прочитати, јер је познато⁴ да су исти светитељи у разним нашим црквама престављени са разним сентенцијама, пак мислимо, да би нам и сентенције на свицима могле бити од не мале користи при проучавању старијех цркава.

Први светитељ до нише, на десној (јужној) страни апсиде, је св. Василије Велики. Име, које му је с десне стране главе бијелим словима записано, гласи:

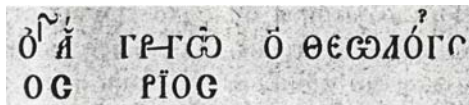

дакле θ $\acute{\alpha}$ γίος Βασίλειος. У ријечи Βασίλειος видимо, да су у лигатури λ и η, а да је сачуван само дио слова Ο, дочим се задње слово С није сачувало. Светитељ је гологлав, има дугу црну браду, најдуљу од свих осталих. Десно око и нос су му потпуно уништени. Десном руком држи, од прилике по средини, свитак, који је при врху, и при дну мало савијен, а светитељ га је на дну притиснуо при себи испруженим прстима лијеве руке. На свитку је у шест редака написана великим, црним словима као и на осталим свицима, слиједећа сентенција:

⁴ Др. Владимир Петковић, Жича. Старинар, орган срп. археол. друштва, Београд 1909.

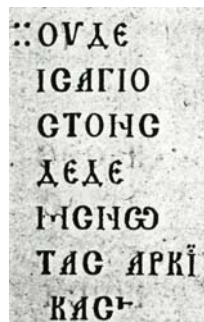

До њега је св. Григорије Богослов, како проистиче из записа с десне стране главе, који гласи:

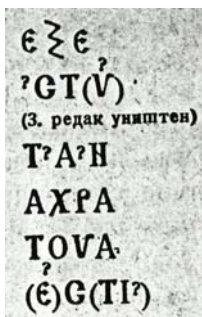

дакле: Ο ΑΓΙΟΣ ΓΡΗΓΩΡΙΟΣ Ο ΘΕΩΛΟΓΟΣ. У ријечи ΓΡΗΓΩΡΙΟΣ су у лигатури **Р** и **Н**, а у ријечи ΘΕΩΛΟΓΟΣ види се траг од слова **О**, дочим се **С** не види.

Глава му је мало погнута. Косе су му сиједе, а брада му је широка, не дуга. Свитак држи озго десном руком, а оздо лијевом и то испруженим палцем и кажипрстом као да с њима указује на најдоње ријечи на свитку. Сентенција на свитку у седам редака гласи:

До св. Гриторија је св. Кирил (Александријски) тако, да се његов свитак дотиче одијела св. Григорија. Запис, као и првој двојници с десне стране главе гласи: (Ο ΑΓΙΟΣ није сачувано) ΚΥΡΙΑ те видимо да није потпун. Св. Кирил је представљен као млад човјек, црне косе и недуге, црне браде. На глави има бијелу округлу капу – митру – на којој би се рекло, да су, као и на фелону, представљени крстови. Слика, је врло лијепа и доста добро сачувана, само му је прободено лијево око баш усред зенице. На свитку је била сентенција у седам редака, али пошто је оштећена, остало је само ово:

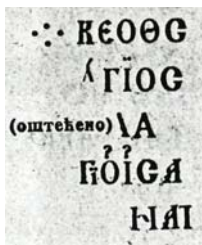

Слика првог светитеља с лијеве (сјеверне) стране нише јако је оштећена, а тако исто и другог и трећег. Сачувано му је само десно око и то избодено, па чело и тјеме и десно ухо. Изгледа, да је светитељ по врху главе, ћелав, а по једном прамену косе на лијевој страни главе и по рудој коси око десног уха, рекло би се да је просјед. Сачуван му је само фелон »полиставријон« на десној страни тијела и преко појаса као и комад свитка, на којему се разабире дио сентенције:

Све остало морало је бити било до камена отучено, те је сада кречом облијепљено. Пошто није светитељу име сачувано него само сполник »О« од О АГІОС, то се морамо домишљати, који је то светитељ. Познато је, да се св. Јован Златоусти и св. Василије Велики сликају на челу архијепскопа, који су престављени у олтару, те по овоме закључујемо, да ова слика, која је са сјеверне стране прва до нише, преставља св. Јована Златоустога, познатога литургијскога писца, чија је литургија у православној цркви преко године највише у употреби, а већ смо видјели, да прва слика с десне стране нише преставља св. Василија Великога!

И слика другог светитеља, која слиједи иза горње, такођер је веома оштећена и није ниједно слово од имена сачувано. Види се од главе само чело и сиједа коса са једним праменом на лијево, затим по дну прси фелон, те један дио свитка, на којему читамо слиједеће:

Иначе је све остало оштећено и кречом облијепљено. Не можемо управо тврдити, који би ово био светитељ, али би се рекло, да је св. Григорије Ниски, судећи по томе, што се његова слика налази редовито међу овим светим архијепiscopима, а можда је и намјерно насликана према св. Григорију Богослову, који је насликан баш према њему на јужној страни апсиде.

Трећему светитељу, који за овим слиједи, такођер није сачувано име. Види му се на глави округла капа – митра – која сличи митри св. Кирила Александријског, али само, што изгледа, да су на митри св. Кирила престављени крстови, слично као на фелону, дочим на митри овог светитеља се виде само двије пруге тамне боје, које иду преко бијеле митре и то једна средином од чела, а друга од прилике од лијевог ока пут затиока. Од главе му се је сачувало десно ухо, те му се види мало сиједе косе и браде на образу крај уха, и онда пола деснога ока и чело. Мало му се види и десно раме. Друго је све огуљено и кречом облијепљено, само му је остао комад свитка са словима:

И ако се није сачувало име, ипак мислимо, да не ћемо погријешити, ако устврдимо, да се овдје има очекивати слика св. Атанасија Александријскога. Како, по ријечима Симеона Солунскога, сви источни јерарси и свештеници сврштавају свештене радње непокривене главе, са изузетком александријског патријарха⁵, то смо мишљења, да је ово слика св. Атанасија Александријског, који се слика с митром на глави и чију слику иначе редовито налазимо у олтарској апсиди међу св. архијепископима, те га је ваљда сликар намјерно насликао према слици св. Кирила Александријског, који је како смо видјели, такођер изображен с митром.

Сви ови архијепископи су окренути пут главне нише, те би се рекло, да управо к њој иду. Они тако у свечаном реду прилазе бескрвној жртви »Агнецу«, који је обично у већим црквама илустрован испод источног прозора у апсиди. Ту је престављена редовито »света трапеза«, а на њој путир и Христос Младенац, како лежи на дискосу, а више њега је престављена звијздица. У овој пак цркви, пошто нема на апсиди прозора, слика »Агнеца« је престављена у горњем дијелу средишње, заокругљене нише, која је на источној страни олтара.

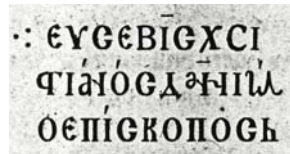
Горњи, мањи, на врху заокругљени дио нише, дијели од доњег, већег, један појас широк неколико сантиметара, који је ограничен двјема бијелим, не баш водоравним цртама, које иду мало косо од лијеве пут десне стране. Висина од појаса до врха нише износи нешто око 20 цм. Ту је илустрован Христос Младенац, гдје лежи на некој лијепо извезеној подлози, али тако да му је горњи дио тијела подигнут и на десно окренут, камо му је и поглед обраћен. Покривен је неким, такођер лијепо урешеним покривачем, који му иде од лијевог подигнутог рамена на десно преко прси на начин, да Му се види гола десна страна прси и десна рука до лакта. По средини је слика оштећена, што је сад кречом облијепљено. Покривач, који допире нешто мало више него до чланка од ногу, а који стоји сасвим тијесно уз Христово тијело, опточен је на обим крајевима двоструким низом, ваљда бисера, а испод доњег краја се виде, једна уз Другу, голе ноге Христове с прстима окренутим

⁵ Др. Мирковић, Православна Литургика I дио, С. Карловци 1918.

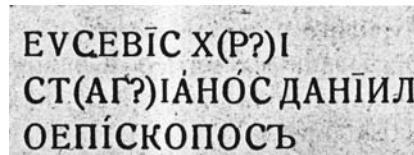
у вис. Један низ бијелих тачака тече Христу од десног рамена низ десну руку до лакта и тако доприноси, да му тијело више отскаче од онога, на чему лежи. Нимб Христов није крстаст, а крајем је окружен бијелом ивицом као што су и нимби већ споменутих св. архијепскопа. С лијеве стране Христове главе је бијелим словима записано: **ХС**, док је пред овим, гдје је морала бити скраћеница **ИС** зид оштећен.

Према горе наведеноме, у овој је цркви престава »Агнеца« мало необична, тако да доста потсјећа на слику »Недремљиво Око«: Христос Младенац почива на постељи отворених очију, – која се налази илустрована у тимпанону цркве у Манастију⁶.

На доњем пољу нише, испод »Агнеца« налази се једва врло интересантна слика, али и она, на жалост, жестоко оштећена. Види се само глава (en face) до устију неког сиједог човјека, који управо гледа. Распознају се сиједи косе и сиједи брци. Чело је доста велико. Пада у очи, да нема око главе нимба. Све је остало тако било оштећено, да су три дијела овог доњег поља нише и један мали дио горњег, гдје је »Агнец«, не премазана, већ посве облијепљена кречом. Осим тога лијево је око посве избодено, а и на средини чела је оштећено, те уз то иде и још једна пукотина преко чела и у опће лијева страна главе је оштећена. Али срећом с лијеве стране главе сачувао се је потпуно слиједећи запис у три ретка:

који би, по нашем читању гласио:

У првом ретку друго слово од краја није јасно. Изгледа, као да је било завијено као слово **Р**, али је необично, јер је, особито на дну, округласто као **С** или **Е**. Рекло би се, ипак, да је **Р**, пошто изгледа, да је оштећено, (отпала му боја, којом је писано), и ако је формом необично.

У другој ретку имамо у почетку познату лигатуру **СТ** (или можда **АГ**), те затим везано треће и четврто слово, наиме **И** и **Н** које је сасвим лако распознати. Нема сумње, да су у другој ретку двије ријечи. У другој ријечи је прво слово **Δ** (као на свитку слике св. Григорија Богослова); затим слиједи једна врло јасна свеза између слова **И** и **Н** као и у првој ријечи (слично као на свитку другог светитеља с лијеве стране апсиде, што је свеза између **И** и **Π**), четврта слово је једно **І** што је сасвим јасно, те добивши несумњиво **ΔАНИ**, ми смо мишљења, да на крају ријечи има бити лигатура од слова **НЛ** и тако смо добили ријеч **ΔАНИНЛ**. Задњи је редак тако

⁶ Др. Владимир Петковић: Нова Искра 1906. Иконографија манастирских цркава у Србији.

јасан, да га може прочитати свако ко ћирилицу познаје и без познавања грчког језика.

Из записа дакле несумњиво проистиче, да је овдје био насликан неки епископ Данило. Сада настаје питање, који је то епископ Данило, чију слику, и ако врло оштећену, овдје имамо, те ћемо покушати, да то ријешимо.

Познато је, да је сјеверна – травунска – страна бокелског заљева, гдје се налази и село Бијела, припадала у средњим вјековима под јурисдикцију епископије, коју је св. Сава био подигао у Стону. Тако Херцеговци са својим територијем и Рисан припадаху правно под јурисдикцију епископије захумске или полухерцеговачке све до мира у Сријемским Карловцима 1699.⁷ Најнаравније је дакле, да је епископ Данило био један од стонских епископа, у чијој се епархији налазило и село Бијела. И збиља ми знамо, да је на стонској епископској катедри сједио епископ Данило, каснији чувени архијепископ српски, писац неколико бијографија српских краљева и архијепископа који је био изабран за хумског епископа год. 1318, када је Никодим био постављен за српског архијепископа⁸, те смо, из разлога, које ћемо навести, мишљења, да је ова његова слика, јер нам није познато име ниједног другог епископа Данила, који би овдје долазио у обзир. (Не може се стално односити на архијепископа Данила I, који је био хилендарски игуман, те је послје смрти архијепископа Саве II год. 1270. или 1271. био изабран за српског архијепископа и наскоро затим свргнут

Епископ Данило хумски, касније српски архијепископ Данило II, бијаше јединац у својих родитеља, који га не хтједоше дати, да »учи књиге«, али он нађе себи потајно учитеља. Налазећи се једном у пратњи краља Стефана Уроша II Милутина у манастиру Сопоћанима, украде се ноћу и оде с једним калуђером у манастир Кончулу на Ибру, Немањину задужбину и ту се замонаши. Касније, по наредби архијепископа Саве III, дође у архијепископију, гдје буде рукоположен за јеромонаха; а затим постављен за игумана у Хилендару, гдје је управљао и гласовитом хилендарском богословијом. Год. 1307. навалише Каталонци у служби Андроника II на Хилендар, али им се игуман Данило јуначки оприје и ослободи од њих манастир. Затим се захвали на игуманској части и пође у Кареју у мучаоницу, коју ту бијаше сазидао св. Сава. Кад запријети краљ Драгутин ратом своме брату краљу Милутину, овај позове Данила из св. Горе, којему успије, да одврати Драгутина од рата. Краљ Милутин је високо цијенио игумана Данила и именовао га је епископом на упражњеној бањској епископији. Данило се прими под увјетом, да буде отпуштен, чим би се нашло друго лице, које би било подесно, да буде бањским епископом и чуварем гласовите ризнице при бањској епископији. На његове непрестане молбе краљ га касније отпусти, а он оде опет у Свету Гору и ту остаде све до смрти архијепископа Саве III, када дође у Пећ на бирање новог архијепископа, гдје би изабран за архијепископа Никодим. Том приликом, на молбу краља и архијепископа, прими се, да буде постављен за захумског епископа при храму св. Богородице у Стону, гдје је био епископом до год. 1325., када је по смрти архијепископа Никодима био изабран архијепископом српским под именом Данило II.⁹

⁷ Стратимировић Ђ.: Православна црква у Боци Которској, Годишњица Чупића, књ. 17. Београд 1897.

⁸ И. Руварац: О хумским епископима и херцеговачким митрополитима, Мостар 1900.

⁹ Ружичић Никанор: Историја српске цркве. I., Београд 1893., II, 1895.

Руварац¹⁰ сумња, да ли је Данило и владиковао у хумској земљи или се само називао хумским епископом, а живио или на двору краља Милутина, или сина му Стефана Дечанског, или пак у Хиландару у Светој Гори, откуда је позван био у Србију, кад је изабран за архијепскопа. И епископ Милаш наводи (у својој радњи: Стон у средњијем вијековима, Дубровник 1913.) по рукопису епископа Кончаревића из XVIII вијека: »Љетопис грађанских и црквених догађаја«, да су епископи Данило и његов нашљедник, епископ Стефан, живјели удаљени од своје епархије. У Даничића пак: »Животи краљева и архијепскопа српских, Загреб 1866.« говори се на страни 361. и 362. о постављању епископа Данила на хумску столицу ово:

»Семоу же господиноу
мојемоу дастъ благочъстивыи краљ епископию хълмскоу и тамо њемоу
живоуштоу, по малѣ врѣмени приспѣ съмртъноуе разлоучение христо-
любивоуе краљу Озрошоу и в прѣставлении њего тоу и господинъ мон
«(Данило) прилоучили се бѣ“.

Дакле епископ Данило, по своме именовану за епископа хумскога, живио је свакако неколико времена у својој резиденцији Стону, а кад је год. 1321. краљ Милутин умро, он се је само случајно био намјерио (ПРИЛОУЧИЛЪ СЕ БѢ) у краљевском двору. Изричиту тврдњу љетописца, да је епископ Данило живио у својој епархији (И ТАМО ЂМОУ ЖИВОУШТОУ) потврђује, по нашем мишљењу, и ова његова слика у бијељској цркви, јер је тешко замислити, да би била у једној малој сеоској цркви илустрована слика таквог епископа, који није био никада у својој епархији и који би био, према томе, и ако епархијски епископ, потпуно туђ и непознат. У споменутом Милашевом дјелу спомиње се још, да се из једне исправе од год. 1318.¹¹ види, како се епископ Данило жали краљу, да му је епископија материјално пуно осиромашила и како ће бити приморан, да пренесе епископску катедру у манастир на Лиму, што он није учинио и ако је био седам година епископом хумским и имао за то довољно времена, него тек његов нашљедник Стефан. И по овоме бисмо рекли да је епископ Данило добро познавао своју епархију, дакле, да је у њој живио и исту обилазио.

Пошто је споменута слика епископа Данила сасвим оштећена, а можда и запис крај исте непотпун, јер није искључено, да је један дио записа био и на десној страни од његове главе, гдје је зид потпуно оштећен, – зато га је тешко потпуно разумјети и тачно протумачити, – не знамо, за што је он ту престављен, ако није он можда црквени »китор«. Познато је, да се у многим старим српским црквама налазе и слике њихових китора. Они су обично престављени, гдје држе у рукама овоје задужбине и предају их Христу, Богородици или ономе светитељу, којему је црква посвећена¹². У Љубостињи, Ариљу и Каленићу је слика китора у нартексу. У Жичи су ктитори на зиду испод куле. У Манасији, Раваници и Велућу је слика китора на сјеверној половини западнога зида саме цркве; у Белој Цркви на западноме дијелу сјевернога зида, у Грацу, Студеници и у цркви Св. Јоакима и Ане на западноме

¹⁰ У споменутом дјелу.

¹¹ Јиречек у Staat und Gesellschaft im mittelalterlichen Serbien, I Teil, ставља ову исправу у раздобље од 1318-1321.

¹² Др. Владимир Петковић: Нова Искра 1906.

дијелу јужнога зида, а у Руденици на јужноме дијелу западнога зида цркве¹³. Него ваља, да узмемо у обзир, да ктитори споменутих цркава нијесу епископи и с тога није ни њиховим сликама мјесто у олтару, гдје су мјеста епископима, који на том светом мјесту приносе Богу бескрвну жртву и према томе је прилично вјеројатно, да је епископ Данило, чија се слика налази у истоме Реду у средини између шест споменутих св. архијепископа и то на најистакнутијем мјесту – испод Агнеца –, ктитор ове цркве.

Али се с овом нашом претпоставком не слаже на први мах народно предање о постанку ове цркве и ако бисмо, ако ствар дубље промотримо, могли једно с другим довести у склад.

По народном предању за градњу ове цркве дао је српски »цар Шћепан«¹⁴ силан новац и то, да се огради ту једна велика црква или, како други кажу, манастир. Кад »цар Шћепан«¹⁴ видје, да су сазидали само малу цркву, наљути се и прокуне ондашње становништво, да не буде никада мира код ове цркве. Ово царско проклетство остало је до данас у живој успомени међу народом, а како се приповједа, било је то и један од главнијих узрока, што су прошлог вијека стару цркву порушили и на истом мјесту нову саградили оставивши стари олтар, да чини цјелину с новом црквом, хтијући на тај начин испунити »цареву«¹⁴ жељу и уклонити проклетство. Приповиједа се још, да новац, који је од градње претекао, није био потрошен у друге сврхе, већ да се је чувао код ондашње породице Бунгарића, на чијему земљишту је и црква била подигнута. Кажу, да у доба косовске битке није било у Бијелој него само седам кућа. Међу њима се по имену само спомиње Филип Бунгарић са својом браћом Томом и Иваном и породица Ника Милошева. У оно насигурно вријеме закопа Филип Бунгарић новац у близини цркве (једанаест нога по углу од старе ћелије), гдје се тобож и данас још налази, јер да се чуло, да одзвања у земљи, када су се у близини обављале неке радње. Приповиједа се још, да је тада завладала куга и све становништво помрло, само је остала у животу једна кћи Филипа Бунгарића, којој је дошао неки Радовић из Бајкових Крушевица (данас у Херцеговини), те се с њом оженио. Од њега је данашње племе Радовићи.

Колико је истине у овоме народном предању односно куге и помора становништва, не може се наравно ништа позитивно рећи. Знамо само, да Јиречек¹⁴ спомиње, да су се год. 1439. мирили сељаци из Већег Брда, Бијеле и Ластве на једноме винограду племићке обитељи Pasquali код Котора. Јиречек, који ће податке за ово бити црпао сигурно из старог судског архива у Котору¹⁵, не навађа имена тих сељака, што би за нас било од особитог интереса, али по овоме закључујемо да је онда – педесет година по косовској катастрофи – живјело у Бијелој више обитељи које су се парничиле и мириле не са сељанима пограничних села, већ са сељанима удаљенијех села Ластве и Већег Брда, која су морем одијељена од Бијеле. (Можда се овдје Веће Брдо назива и данашње Веље Брдо у Бијелој, које је, судећи по гро-

¹³ Др. Владимир Петковић: Нова Искра 1906.

¹⁴ Јиречек: Staat und Gesellschaft и т. д. II Teil.

¹⁵ Писац ове радње, који је био у служби при Окружном Суду у Котору као судачки кандидат, тражио је ову исправу, али му није било могуће до ње доћи, јер се стари судски архив налази у подруму которске тамнице, камо је био смјештен у почетку рата, те још није повраћен на своје мјесто у судској згради.

бљу код цркве св. Госпође, било у давнини доста насељено и можда сачињавало посебно село.)

Што је најважније за нас и народно предање тврди, да је црква ограђена у доба Немањића, а што се пак спомиње, да је »цар Шћепан« дао новац, да се сагради, држимо, да се овдје не мисли на цара Стефана Душана или му сина цара Стефана Уроша, већ да се под тим именом разумијева неки други старији владар из дома Немањића, који није био цар, а знамо, да је сваки носио име Стефан, те га овдје народно предање називље царем као што се н. пр. и краљ Стефан Дечански убраја међу царева у старим српским црквеним штампаним књигама или као што народна пјесма називље царем и кнеза Лазара.

Знамо из хисторије, да је краљ Милутин долазио у Котор, кад је водио ратове око Драча и по Албанији, што је било око год. 1319., кад је дакле већ био на хумској епископској катедри епископ Данило.

Могуће је дакле, да је на заузимање епископа Данила, краљ Милутин, који је у својој држави, па чак и у туђини подизао, обнављао и даривао многе цркве, даровао новаца и за грађење ове цркве, те није искључено, да је у цркви на којему мјесту била и његова слика. Да ће епископ Данило бити био који пут у друштву с краљем Милутином у данашњој Боки, врло је вјеројатно, пошто знамо, да га је краљ Милутин много цијенио и да се је епископ Данило на његову двору чешће задржавао. Него, како је могуће, да је за градњу ове цркве краљ Милутин дао новаца или можда његов син, краљ Стефан Дечански, који је постао краљем још док је Данило био епископом у Стону, није искључено, да је у опће ктитор црквени једино епископ Данило, чију слику видимо у олтарској ниши, а да је народ, који се је иза косовске катастрофе у Бијелој населио, ствар замијенио и, мјесто епископу Данилу, градњу цркве приписао »цару Шћепану«¹⁶, знајући, да су владари из дома Немањића многе цркве саградили у својој држави.

Да је епископ, касније архијепископ, Данило II био личност добро позната ондашњем становништву Боке Которске и да је он, по свој прилици још као епископ хумски, добио можда од српских крајева и земљишта у Боки, особито у оним

---

¹⁶ И. Кукуљевић-Сакцински у »Путне успомене из Хрватске, Далмације, Арбаније и т. д. Загреб 1873.« спомиње, очито по наведеној традицији, »Биелу са старинском црквом од времена цара Душана«. Али пошто не наводи, да је то пароксијска црква, могуће је (по самом опису, гдје се каже: »угледасмо«), да је он овдје мислио на другу, такођер стару цркву у Бијелој »Рођење Богородице« (Св. Госпођа), која се диже на једном брежуљку, званом »Веље Брдо«, а коју ће му бити његов пратиоц из лађе показао, кад је путовао из Котора пут Херцегновог, јер пароксијску цркву није могао угледати, већ можда само њезин звоник.

Народно предање тврди, да је црква »Рођења Богородице« много старија него ли црква »Риза Богородице«, дапаче, да је једна од најстаријих цркава у Боки Которској. Приповиједа се, да су је градили Грци прије доласка Срба у ове земље, у доба, када није било у Боки него само мало цркава, тако да је требало по три дана носити мртваца из даљине, да га сахране код ове цркве. Око ове цркве је пространо старинско гробље, расијано у великом броју изван црквене оградe на јужној и источној страни цркве. Поједине поклопнице од гробова су веома тешке и велике, многе се налазе под земљом, а многе су зарасле међу жилама стогодишњих храстова, од којих су неки већ од старости и угинули, што је знак, да је прошло више стотина година, да се у њима није нико сахранио. Са свим тим ми ипак држимо, судећи по грађи, да ова црква неће бити тако стара, како народно предање хоће, а могуће је, да је подигнута на мјесту, гдје је некада била старија црква, што бисмо закључили по многобројним старим гробовима око исте. – Споменућемо још овдје, да у Бијелој има једно мјесто покрај племена Балабушића, недалеко од Вељег Брда, које се зове »Црквина«, по чему изгледа, да је и ту била некада црква, али о том народно предње ништа не зна.

крајевима, који су припадали хумској епархији, као што је Бијела, – за то би могла бити његова слика као власника (господара) тога села у цркви бијељској, – мислимо, да бисмо могли закључити из повеље цара Душана од год. 1351. (Miklosich, Monumenta Serbica, 149), а особито из талијанског превода исте, или можда неке сличне повеље, у Рачкога у »Radu Jugosl. Akademije« I и XVIII., и ако је недвојбено, да су фалсификати. Ту се каже, да је год. 1351. цар Стефан, рјешавајући спор између Которана и »патријарха« Данила, који је био настануо ради тога, што је био Данило заузео погранична мјеста которска, пристанком истога Далила, потврдио Которанима све, што су за себе тражили у Боки и да им је тобож још тада даровао »за њихову вјерност и поштену службу« села: »У Баошле« (ваљда данашњи Баошић), те Бијелу и Крушевицу, која међусобно граниче, затим Горње и Доње Леденице (више Рисна) и Залазе (данас у Црној Гори).

Ове су повеље очито фалсификати, који су настали у млетачко доба, кад су Которани хтјели да докажу, да су им Немањићи даровали споменута села, како би им их Млечићи потврдили, у чему су дијелом и успјели. Да су ове повеље фалсификати, види се по томе, што знамо, да је архијепископ Данило, који није био »патријарх«, давно прије тога, још год. 1337., био умро, а осим тога јасно и бистро проистиче из чланка 412. у допунама которског статута (Stauta Cathari), од год. 1355.¹⁷, да до тада споменута мјеста нијесу припадала Котору, јер се у истоме говори, како се има поступати, ако би жупа Грбаљ, те Бијела и Леденице постали которска својина, што је најбољи доказ, да им их није дао ни цар Стефан год. 1351., ни који други српски владар прије њега.

Факат, да се у овим фалсификатима спомиње баш име »патријарха« Данила, а не којег другог јерарха, па ни истог патријарха, који је сједио на патријаршијској столици, год. 1351., кад је тобож повеља издана, свједочи нам, да су се Которани и касније, под млетачком владом, добро сјећали свог некадашњег моћног и упливног сусједа, хумског епископа, а затим српског архијепископа Данила II, те да им је од великог интереса било, да прикажу, да је на ту цареву пресуду пристануо тобож и он, те одатле можемо са сталношћу закључити, да ће архијеп. Данило бити имао и нека права над оним мјестима, особито пак над Баошићем, Бијелом и Крушевицом, која су била под стонском епархијом, јер иначе не би, по нашем суду, имало смисла да Которани уплићу у ову иначе лажну даровницу, баш име Данилово.

Познати испитивач бокељских старина, пок. М. Црногорчевић, је у цетињском листу »Просвјета« за год. 1896. у кратком опису, ове цркве забиљежио и једно друго предавање, које каже, да је црква »Риза Богородице« у Бијелој зидана у доба, кад и црква св. Серија и Вакха на Подима¹⁸ и црква св. Георгија у Ораховцу¹⁹. Стратимировић²⁰ тврди, да је, судећи по грађи, црква на Подима грађена у XIV вијеку у доба краља Милутина. За цркву св. Георгија у Ораховцу се каже²¹ додуше, да је повише врата, имала једну спомен-плочу, на којој, да се је, по причању старијих људи, дало разабрати име Стефана Првовјенчаног, али пошто је плоча још за устанка у Боки год. 1881, уништена, не можемо о овом приповиједању ништа стал-

¹⁷ Стојан Новаковић: Законски споменици српских држава средњег века, Београд 1912.

¹⁸ Поди, село у опћини херцеговачкој.

¹⁹ Ораховац, село, које припада опћини которској.

²⁰ О прошлости и неимарству Боке Которске, споменик Срп. Кр. Академије 1895.

²¹ Шематизам правосл. Епархије Бококоторске, Дубровачке и Спичанске 1910.

но рећи, већ да је лако могуће, да је на њој био натпис с именом Стефана Уроша II, који није био тачно прочитан. Свакако је интересантно, да је и ова стара црква малена дуга 5 м, широка 2, а висока 3,5 м), тако да је данас обраћена у олтар, а при њој ограђена нова црквена лађа. Била је живописана и она са fresco сликама светитељским, од којих су многе биле за вријеме споменутог устанка покварене, па касније обијељене, али су данас опет откривене²². И црква св. Сергија и Вакха била је живописана, али су Турци покварили живопис, с тога је и била бојадисана год. 1804.²³

Да је и наша бијељска црква грађена у ово доба, када је био ојачао грчки уплив у српској држави, држимо, да, покрај наведенога, служи као доказ и то, што овдје видимо у цркви записе на сликама светитељским на грчком језику. Знамо дапаче, да је у ово доба било у Котору и грчких сликара. Тако се спомиње у старом катастику которском. да је око године 1330. породица неког грчког сликара »*quondam Nicole, pictoris Greci*« посједовала у Котору кућу и винограде, а тако се нешто касније спомињу и у Дубровнику грчки сликари »*Hemanuel Grecus pictor*« и »*magister Georgius Grecus pictor*«²⁴. И сам архијепископ Данило II волио је грчки језик, те је позвао грчке калуђере, да врше богослужење на грчком језику у Богородичиној цркви, коју је он био подигао уз катедралу у Пећи²⁵. Факат, да је црква посвећена на успомену полагања одеће Богородице у Влахернском храму, упућује нас на непосредни, или можда посредни грчки уплив преко Св. Горе из Византа на српске земље, а то је могло настати у доба Данила II.

По свему до сада изложеноме мислимо, да можемо устврдити, да је ова црква у Бијелој грађена и живописана за краља Милутина или сина му Стефана Дечанског, свакако док је Данило II био епископ хумски са столицом у Стону, дакле између 1318. и 1325. год. То нам потврђује и запис крај његове слике, у којему се назива епископом, а не архијепископом, и сама слика, на којој је он престављен без нимба, што је знак, да је он онда био жив, јер иначе су обично сликали гласовите људе по смрти са нимбама, а многе и за живота. Што је насликан већ сијед, то није чудновато, јер знамо, да је он дуго живио и умро у дубокој старости 19. децембра 1337.²⁶, те је, ради свог богоугодног живота и великих заслуга за цркву, уврштен међу светитеље српске цркве.

Архијепископ Данило II био је врло учен и за њега се каже, да се је много разумијевао у архитектури и грађевинарству, тако да је украсио пећску архијепископију и обновио Жичу²⁷, те је својим стручним савјетима много помагао краљу Стефану Дечанском при градњи величанственог храма Св. Спаса у Дечанима.

Он је подигао у Пећи при катедрали Св. Апостола цркву Св. Николе и прије споменуту цркву Пресвете Богородице τῆς Ὁδηγητρίας са двјема капелама: Св. Јована и Св. Арсенија, другог архијепископа српског. У овој грађевини је био и сахрањен, а и данас му се ту још гроб налази²⁸.

²² Шематизам правосл. Епархије Бококорторске, Дубровачке и Спичанске 1910.

²³ Шематизам правосл. Епархије Бококорторске и т. д. 1892.

²⁴ Јиречек: Staat und Gesellschaft и т. д. II Teil.

²⁵ Јиречек: Staat und Gesellschaft и т. д. II Teil.

²⁶ Ружичић Н.: Историја српске цркве.

²⁷ Ружичић Н.: Историја српске цркве.

²⁸ Јиречек: Staat und Gesellschaft и т. д. II Teil.

Трудили смо се, да сазнамо, да ли је гдје сачувана слика архијепскопа Данила II, али, колико смо били обавијештени, до данас се не зна, да је игдје има, ако се не пронађе, када се проучи катедрала у Пећи са читавим комплексом цркава око ње, које до сада нијесу биле још археолошки проучене. С тога је његова слика у парохиској цркви у Бијелој, и ако врло оштећена и непотпуна, ипак веома драгоцијена.

Цијела је ова велика ниша, у којој је слика »Агнеца« и епископа Данила, изнутра унаоколо исписана са вијугавим, испреплетеним гранама, а и обадвије мање нише, које су око ње, такођер су исписане, али друкчије, него ли ова. Око све три нише је бијела оптока, која их опкољује у размаку од, по прилици, 10 цм. Ово доње поље апсиде, на којему су илустровани споменути св. архијепископи око наведене три нише, дијели од горњег поља један појас, који тече около цијеле апсиде у висини од пода црквеног по прилици од 1 м и 10 цм. Ми бисмо још рекли, да је под у старој цркви био нешто дубљи, него ли данас, а то закључујемо по томе, што нам се чини немогуће, да испод споменутих светитељских ликова није било каквог појаса, који би чинио завршетак живописног поља према поду, те држимо, да су при градњи нове цркве изједначили под старога олтару са новим и тако је овог завршног појаса нестало, те ми данас видимо, да светитељске слике досежу до тла.

Повише средње нише на олтарском је зиду престављена једна допојасна слика, која је такођер врло оштећена. Глава је мало окрвнута на десно. Распознаје се коса и види се лијеви образ и лијеви дио носа, иначе је од средине чела низ десни образ, гдје се само види десно око, оштећено, али пошто није креч до камена огуљен, већ само горњи слој, није наново кречено. Од грла до појаса слике се распознаје и види свечано (краљевско) одијело урешено драгим камењем. Десна је рука подигнута на благослов. Кажипрст и средњи прст су испружени, али мало покучени, палац и прстењак прекрштени (?), дочим је мали прст испружен. У лијевој руци је завијен свитак. По овоме опису, а особито по нимбу с крстом, ово је стално слика Исуса Христа, који је »обично приказиван идеално као младић без браде у вјечној младости и љепотик«²⁹, како је збиља и овдје приказан као врло лијеп младић без брка и браде. С десне стране Христове главе има запис бијелим словима, једна рижеч, коју нам није успјело, да прочитамо. Прва два слова су, рекло би се, **ГЕ**, затим долази траг од неког слова, које је у свези са једним словом, које сличи на **М** (?), а задње је слово **Л** или **А**. Вјеројатно ће бити био на лијевој страни наставак овог записа, али је ту зид оштећен, па се ништа не распознаје. По дну слике је низ бијелих тачака³⁰.

Повише ове Христове слике види се траг једне округласте мандорле, која већ захваћа и свод апсиде, али је она тако оштећена и кречом облијепљена, да се не може апсолутно ништа разабрати, што је у њој било престављено. Иза ове мандорле на своду су престављене четири светитељске главе младићског изгледа без брка и браде с нимбима и то двије једна уз другу, а опет друге двије тачно према њима једна уз другу, али тако близу, да им се нимби свијема дотичу и све четири сачињавају једну групу. У коси им је уплетена врпца, те се лепрша слободно на објема

²⁹ Др. Мирковић: Православна Литургија I дио, С. Карловци 1918.

³⁰ Интересантно је овдје истакнути, да и у прије споменутој, величанственој цркви у Дечанима, налазимо, додуше не у олтару као у овој нашој цркви, већ на другом мјесту, слику Христа Младенца, а повише исте велику слику Христову. (Годишњак Срп. Кр. Академије 1909.)

странама главе, слично као арханђелима и анђелима престављеним у манастиру Жичи³¹. Не види се трага никакву запису. И ови ликови, који допиру до краја свода апсиде, јако су оштећени.

Рекло би се, да није било више светитељских ликова, али се распознаје по зиду трагова од живописа, а особито, кад се мало боље живопис проматра, упада у очи на сјеверној и јужној страни олтарског зида, од прилике повише слика првог св. архијепскопа, а ближе своду апсиде, по један симетрични орнаменат у облику круга од ситних бијелих тачака, а у њему опет као некакво слово, можда какав монограм (?). И тако видимо, да и ако је ово црква Богородичина, нема у олтару престављене њезине слике, која се редовито ту налази у старим црквама, у пози молитве, »Огans«, или на престолу као царица неба или Ходигитрија, чак од петог вијека³², ако можда није била престављена у споменутој мандорли.

Живопис је ради влаге много настрадао, а и данас, чим је кишовито вријеме, вода продире кроза зид, те је зид сав мокар и креч је испуцао, те пријети, да ће отпаднути. Уз то је нешто потамнио кроз толико вјекова од дима тамјана и свијећа, што је и наравно у тако маленој цркви, али није тачан навод М. Црногорчевића у споменутом листу, да је живопис покварен утицајем пожара, јер се не опажа апсолутно никаквих трагова од каквог пожара.

Живопис ће бити, по свој прилици, изгрдиле Турци, кад су ови крајеви били у њиховој власти³³, као што је случај са многим другим црквама, где су они господарили.

*

Није нам познато, које су године почели рушити стару цркву, да ограде данашњу, која је, како проистиче из споменутог већ натписа на истој, била, грађена год. 1824.³⁴ али све до год. 1827. није била освећена, те се још увијек служило на св. трпези у малом олтару, која је онда била пренесена у нови олтар, на данашње мјесто³⁵.

---

³¹ Др. Владимир Петковић: Манастир Жича, Старица 1909.

³² Др. Владимир Петковић: Манастир Жича, Старица 1909.

³³ Како проистиче из једног изватка из катастика »Badoer« од год. 1704., који нам је уступио на употребу госп. Богдан Радовић – на чему му и овдје захваљујемо – у непосредној близини цркве, у доба турског господства у Бијелој, имали су своја земљишта »Турци« Бабовић (по њему се и данас зове мјесто Бабовина) и Ђакалић. – При мору, а на мјесту гдје је данас палата пок. Мила Злоковића, био је двор турског заповједника; а на мјесту »Дворине«, удаљеном једно 10 минута од мора, виде се још и данас развалине куле Осман-капетана. Осман-капетана је погубио гласовити јунак, кнез Бујовић, родом из Пераста у Боки друге половине XVIII вијека.

³⁴ У народу се много приповиједа о разним чудесним догађајима, који су се збивали, док се је градила ова нова црква. Тако н. пр. слушали смо од стараца, гдје приповиједају, када су жене носиле воду за градњу цркве са извора »Пијавице«, који је неколико минута удаљен од цркве, да је вода у сред љета, при сасвим лијепом времену, а да није тих дана нигдје било кише у околици, низ поток сашла све до једне смокве мало више цркве, тако да су се те жене страшно препале и зачудиле, кад су то видјеле. Тврде надаље, да је вода ту била цијело вријеме, док се црква градила, затим, да је пресушила.

³⁵ Ово слиједи из писма епископа В. Краљевића од 16. јуна 1827., које је писао проти Симеону Злоковићу, ондашњем пароху бијељском, које нам је уступио на упорабу госп. кнез Душан, син попа Игњатија, а праунук прота Симеона, на чему му и овдје захваљујемо.

Први иконостас ове нове, цркве, осим пријестоних икона Мајке Божје и Исуса Христа, живописао је Алексије Лазовић, син гласовитог живописца попа Сима Лазовића из бијелог Поља, који је год. 1832. насликао за ову цркву и слику страшног суда пет и по стопа високу³⁶.

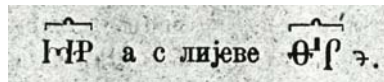
*

Старине у цркви: а) Старе иконе.

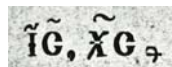
Пријестолна икона Мајке Божје знаменита је старина, која стално потиче из доба, када је била саграђена стара црква. Величина је њезина од прилике 70/60 цм, а према њој су исте величине и остале три пријестолне иконе. На истој је изображена Мајка Божја, до појаса, гдје на лијевој руци држи Христа Младенца, а изнад њих је слика св. Тројице. Ова икона је, са другом пријестолном иконом – Исуса Христа, окована у сребро год. 1863. у Млецима³⁷, те се сада види од живописа на њој само: Глава Богородице и Христа; те обје њихове руке и једна нога Христова, а тако исто и лице, руке и ноге Бога Оца и Христа на слици св. Тројице. Боја тијела је веома загасита. На сребрној плочи којом је икона окована, без двојбе је вјерно копиран живопис на одијелу Христа и Богородице као и на записима на икони.

Богородица је одјевена у одијелу на гранчице, десну руку држи на прсима испружених прстију, од којих је палац одвојен. Лијевом руком, на којој јој сједи Христос Младенац, пут којег је она окренута, придржаје лагано Христа с лијеве стране његових ногу. Спаситељ држи своју десну руку нешто испружену, а по средини мало угнуту, на прсима, испод грла Богородице. У лијевој руци, која му је на скуту наслоњена, има завијен свитак. Само му се вида једна нога, која је боса. На одијелу има појас.

С десне стране нимба Богородице је запис:

Одма повише Христове главе је запис:

У нимбу Христову, који би се рекло, да је крстаст, нијесу обична три грчка слова **ѠѠN**, већ се види мјесто слова **Ѡ**, једно **Ѣ**, а тако и на мјесту, гдје би долазило слово **N**. Без двојбе је исто слово било и у средини на мјесту слова **Ѡ**, али се не види, јер га покрива круна на Христовој глави. Тако мјесто **Ѡ ѠN** имамо **ѢѢѢ**.

³⁶ Кукуљевић-Сакцински: Slovník umjetníků Jugoslavenství, Zagreb – Данашње иконе на иконостасу живописао је Никола Аспиоти, живописац с Крфа, год. 1863. и 1864. за своту од 1000 талијера.

³⁷ Проистиче из једне старије књиге рачуна у парохијском уреду у Бијелој.

Позлаћене, али иначе доста просте, круне са неколико камена на глави Христа и Богородице биле су направљене пошто је икона окована у сребро и то год. 1864.³⁸, како проистиче из једне старе књиге црквених рачуна.

Повише Христа Младенца, при врху иконе, престављен је Бог Отац с брадом, али не великом, гдје сједи на облацима и гледа узвишеним погледом на десно. У лијевој руци нешто држи, али се не може разабрати што (завијен свитак или мали скиптар), док му је у десној руци затучен ексер, гдје је закуцана врпца, о којој висе многобројни завјети, па, се не распознаје, кака је држи. Нимб је у форми истостраног трокута у кругу, на којему се виде са страна по једно **Ѓ** као на нимбу Христа Младенца, дочим оно треће у врху се не види, јер је ту закуцан ексер, којим је причвршћен оклоп иконе.

С десне стране је запис: **ЃТЦЦЪ**

По средини иконе, повише главе Богородичине, престављен је Св. Дух у виду голуба. У једном квадратном пољу, које затварају троструке странице, налазе се два мања квадрата, омеђена са двоструким страницама, али на тај начин, да им углови долазе у средини првог квадрата. У средини тог поља налази се као један положен ваљак, на којему сједи Голуб с нимбом, окренут на десно.

С једне стране квадрата је запис: **ЊСТЪ**, а с друге стране: **ЉХЪ**.

На другом је крају иконе, с десне Богу Оцу, Христос Спаситељ, престављен с брадом, као и Бог Отац, а сједи и он на облацима. Лијевом руком држи озго отворену књигу, а десном као да благосивље. Нимбус му је с крстом: у горњем крају је **О**, у доњем десном **Ѓ**, а у лијевом **Њ**.

С лијеве стране пише: **Њ СЊЪ**.

На једном крају иконе с десне стране Христа, пише опет **СТЦЦ**, а на другом крају, с лијеве Бога Оца: **ТРОИЦА**.

Према наведеноме видимо, да су на икони стари српско-словенски записи, те је и умјетник, који је сликао ову знамениту шему, био без двојбе Србин. – Народна предање сматра ову икону врло старом, а да је збиља стара, потврђује нам осим наведених записа и чињеница, да је даска, на којој је икона насликана, наоколо трошна, а и на лицу Богородица се запажа, да се је даска почела трошити. Ову икону, по разним чудесним догађајима, које с њом доводе у сvezу, сматра народ чудотворном.

Пријестолна икона Исуса Христа није, како се по свему види, тако стара као прва. Живопис се види, само на глави и лицу Христову, иначе је све сребром оковано, а није онако загасите боје на лицу Христову као код прве иконе. И ако је и ова икона, по традицији, још из старе цркве, ипак по живопису држимо, да ће бити млађег постанка, што нам у осталом потврђује и даска, на којој је насликана, а која је потпуно цијела. – Нимб Христов је крстаст, а у њему су слова **О СЊН**. Десном руком благосивље, а у лијевој држи земаљску куглу. Запис на икони гласи:

ІС ХУС: —

³⁸ Налази се у госп. Милутина Ј. Вуковића, великог љубитеља домаћих старина који нам је, будући обдарен изванредним памћењем, многе податке за ову радњу пружио, на чему му најљепше захваљујемо.

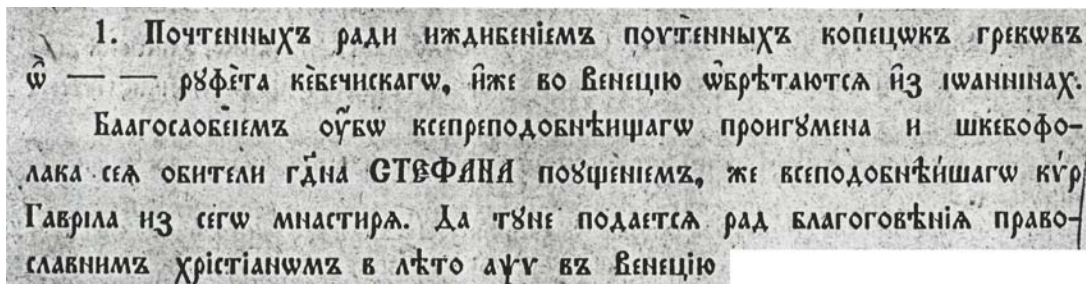
Живопис је ове иконе, у колико се види, врло лијеп.

У цркви се чува још једна икона Богородичина из 18. вијека, потпуно једнаких размјера као и пријестолне иконе, која је старија него ли остале иконе у цркви, а на којој је грчки запис: **ἡ Βατοπεδινή ἐφαγμένη εἰχων 7^ηο θ'α8.** Ово је дакле копија чувене иконе Мајке Божје с Христом Младенцем, која се чува у манастиру Ватопеду у Св. Гори. Богородица је на њој престављена са ожиљком испод десног ока, гдје ју је, по предању, неки дјакон у љутини ударио ножем, тако да је потекла крв, па оту-да јој и име »заклана«³⁹. Његова рука, којом је тај злочин починио, види се, гдје осјечена лежи, и то сва црна, у некој посуди испод лика Богородичина. Наоколо иконе су престављена разна чудеса св. Спиридона, а по дну се види насликан некакав град, по свој прилици Крф, јер повише њега пише CORFV. Пред градом, на мору, престављена је нека поморска битка гдје се види, да је хришћанско бродовље – по свој прилици млетачко – уништило турску флоту, која се топи.

На икони је, уз већ наведени, и слиједећи грчки, врло нетачан, запис:

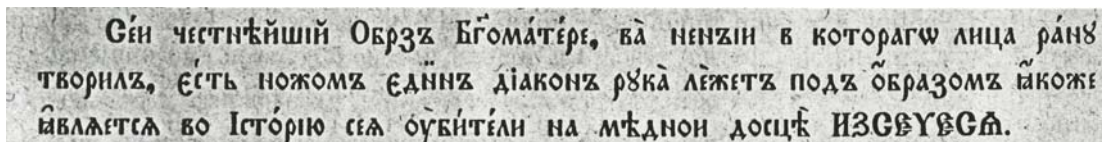
Ἡ παρῶσα σεβαστία Εἰκῶν τῆς Θεομητορος ἡ Βατοπεδινή ἐπονομαζομενη ΕΣΦΑΓΜΕΝΗ, τὴν ὁποῖαν ἐπληροσεν ἰς τὸ μαγυλον ινας Διακονος τῆς Μοναστελης (τῆς ὁποῖας Διακονος τὸ χεῖρ κ'ἔται ὀκάτω τῆς Εἰκονος ὡς φαίνεται νῆ ἰς τῶν ἰσδ [у историји?] εἰῶν τῆς αὐτῆς Μονῆς) ἐχαλκοροχθησων Λ' λαβειὰς διδεδωδων τιμωτατων ὄραγματα τῶν βωμαίων ἐκ τῆς Ραφетίς τῆς ἐν Βενετια Καποτοδων τῶ δζ Ιωαννίνων ἀ δ'ἰα μὲν τῆς πανοσιωτάτης ηγυμενης και σκαοφυλακος τῆς αὐτῆς Μονῆς ΚΥΡΙΟΥ ΣΤΦΑΝΟΥ δια παρανίνεως (?) δὲ τῆς πανοσιωτάτης ΚΥΡΥ Γαβρίλ ἐκ τῆς αὐτῆς Μοωῆς ἵνα δωρεαν χο.

Осим овог грчког налазе се и слиједећа два, доста погрешна, записа:

1. Почтенных ради иждивеніемъ повѣнныѣхъ копцевѣхъ грековѣхъ
ω — — ραφѣга кѣбечискагѣ, ѡже во венецію ѡбрѣтаются ѡз іωаннинахъ.
Благословеніемъ оубѣ ксепреподобенѣшагѣ проигъмена и шкекофо-
лака сѣа обитѣли гдѣна СТВФАНІА позвѣненіемъ, же ксепреподобенѣшагѣ кѣр
Гаврила ѡз сѣгѣ мнастира. Да тѣне подаетсѣ радъ благоговѣніа право-
славнимъ христіанѣмъ в лѣто аψυ въ венецію

и други:

Сѣи честнѣйшій Обрзъ Бѣоматѣре, вѣ нѣнзи в которагѣ лица рѣнѣ
творилъ, естѣ ножомъ едннѣ діаконъ ρѣка лѣжетъ подъ ѡбразомъ ѡкоже
ѡвлаетсѣ во Історію сѣа оубѣтѣли на мѣднѣ дощѣ ИЗСВУСѢА.

Ову је икону пресликао Алексија Лазовић год. 1828. за Гаврила Маловића у Бијелој⁴⁰. Ради присподобе доносимо овдје два записа на овој копији, од којих је један састављен према запису на горњој икони, а други је, независно од тога, саставио сам Лазовић.

³⁹ Сава Хилендарац: Св. Гора Атонска, Београд 1898.

⁴⁰ Данас у кући писца ове радње.

Сѣи честнѣишии Образъ, Бѣгматѣре, въ неѣи въ котораго лица ранъ
творилъ, естъ, ножемъ, единъ діаконъ егоже рука лежитъ подъ образомъ,
якоже являетса во Історію сѣа обители на мѣднои досцѣ.

Други је: Сѣи Образъ Бѣгоматере, изобразиса во сѣлѣ Билѣ, гподинъ
Гаврилъ Маловичъ, рѣкою мною грѣшнѣи, алевѣе, Іконописецъ. лѣта гподня
1828. го. года:.)

б) Старинске књиге.

Међу црквеним књигама налазе се слиједеће србуље:

1. Октоих првог до четвртог гласа, прва српска штампана књига, коју је штампана год. 1494. јеромонах Макарије у првој штампарији на славенском југу, коју је подигао Ђурађ Црнојевић. У којему је мјесту штампана ова прва књига, што је изашла из те штампарије, не зна се, јер није у њој назначено. И. Руварац у расправи: »О цетињској штампарији пре четири стотине година« у Гласу Срп. краљ. Академије 1893. и Јагић у »Der erste Cetinjer Kirchendruck vom Jahre 1494.«, Wien 1894. нагађају, да је и она штампана ш Цетињу, гдје је год. 1495. штампан Псалтир, на којему је назначено мјесто, гдје је штампан.

Књига је укоричена дрвеним корицама, обложеним кожом. Први лист је подеран, откинута му је скоро четвртина, а сви остали листови су наоколо крпљени, али текст није оштећен, него само на једноме, гдје је попуњен рукописним словима. Осим тога фали двадесет трећи лист и задњи лист, гдје је свршетак поговора.

При крају књиге се налазе: четири празна листа, која су или погрешком при штампавању књиге тако остала или су била уметнута касније при поновном увезивању књиге. За њима слиједе четири штампана листа, с којима књига свршаје. На првоме од наведених празних листова налази се руком писано 89 разних имена »живих« и 105 »усопших«.

У екземплару, који је Јагић у споменутој расправи описао, канон Пресв. Богородице на стр. 127. в почиње строфом: **Іако блѣ и мнѣгомлѣствѣ гѣ,** дочим је у овој књизи то друга строфа, а прва је: **Гредете людѣ поимѣ пѣснь хѣу бѣоу.**

Иначе је ова књига, осим што је нешто настрадала од влаге, доста добро сачувана.

2. Псалтир, рукописна србуља у формату 16/20 цм, укоричена дрвеним корицама, обложеним кожом. На средини прве корице је престављено распеће.

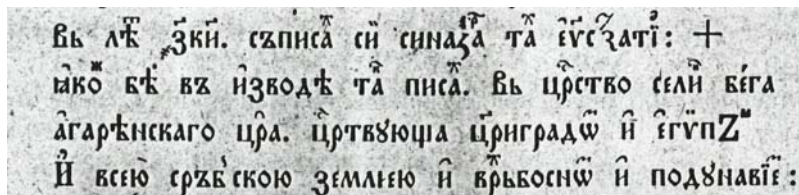
Лист, којим је књига почињала молитвом призивања св. Духа, на којему је била лијепа квадратна резбарија црне и црвене боје, који смо прије неколико година гледали, сада је отпаран, те га више нема. На првом сада сачуваном листу је чин, како се поје псалтир, али по свој прилици биће и овдје нестало који лист. Пред првим псалмом је једна мања резбарија црвене боје. Од почетка псалама, па до 52. листа, слова су књиге ситна, дочим је први сачувани лист писан крупнијим словима, затим слиједећа 103 листа су крупније писана, а задња пак 123 листа опет нешто

ситније. Рукопис је у прва 52 листа најљепши и садржаје велики број лијепих, златном бојом, урешених иницијала. У слиједећем дијелу од 103 листа нема него само два урешена иницијала и то не онако лијепа као у првом дијелу, а у задњем дјелу не налази се ниједан. Али у другом и трећем дијелу налазимо са страна, крај текста, на више мјеста по један орнамент у облику испреплетеног лишћа, док у првом дијелу тога нема. По овоме би се рекло, да је књига састављена од дјелова, који су писани од разних рука, или можда од дјелова разних књига.

У овоме Псалтиру су осим псалама још и разни додаци као: Часловац, разни тропари и кондаци ових богослужбених књига минеја, посног и цвјетног триода, октоиха и т. д., те би по садржају ово био »велики или сљедовни псалтир, псалтир с последованијем«.

Од српских светитеља у њему су тропари и кондаци: св. Савн, св. Симеону »новоме мироточцу«, Затим, св. кнезу Лазару **„Иже въ Равъници“** и св. Арсенију.

На свршетку задњег писаног текста је слиједећи запис

Иза овог задњег писаног листа, чија је друга половина празна, налазе се још три празна листа. На овој празној страници је један запис, који је одма затим од друге руке поновљен, у коме се каже, да »иноцима« не доликује, да буду нерадиви. Осим других неколико сасвим кратких и безначајних биљежака у књизи, на другој страници трећег празног листа налази се слиједећи запис:

„На = аѿиз = мѣа япріліа = кѣ = преставісе стараць дѣка вѣ дамѣ дѣшѣ прости“, а испод тога, по трећи пут и од треће руке онај првашњи запис, да калуђерима не доликује, да су »праздни«, **но рѣкодѣліа держаміа“**.

Многи листови књиге у свим њезиним дјеловима су крпљени папиром. Књига је иначе добро сачувана, а приложио ју је овој цркви пок. поп Игњатије Злоковић.

3. Октоих петог до осмог гласа (петогласник), који су, како проистиче из »поговора« штампали у Млецима у штампарији Божицара Вуковића јеромонаси Теодосије и Ђенадије и довршили дне 27. јулија 1537. Књига је, осим једног или два листа у почетку, гдје је штампан предговор, добро сачувана, а укоричена је дрвеним корицама, обложеним кожом. Има у у све са задњим празним листом, на којему је написана једна кратка црквена пјесма у грчком језику, 160 сачуваних листова. На првом сачуваном листу су, једна до друге, слике св. Кузме, св. Јована Дамаскина и св. Јосифа; других слика нема. – По свој прилици ово би могао бити октоих петогласник, прештампано Божицарево издање од год. 1537. са задржаним предговором и поговором, те датумима првог издања, који је штампан у Млецима у штампарији Божицарева сина, Винценца, у раздобљу од 1537-1570. год.

4. Литургијар (служабник) у формату 15/20 цм, укоричен дрвеним корицама, обложеним кожом. Ово је штампана србуља. На првој корици је 21 колут поредан

један до другог у облику крста, а и на задњој корици има као орнамент неколико колута. И листови и корице су од влаге и мољаца веома оштећени, а такођер доста листова фали, од којих су неки надомјештени рукописом, тако да од двије стотине, више или мање, сачуваних листова, колико књига броји, имамо и двадесет руком писаних. – Пошто није сачуван ни предговор, ни поговор књиге не знамо ни гдје, ни када је књига штампана. Љубомир Стојановић, у својој расправи »Старе српске штампарије«⁴¹ каже, да се је у исто доба, када је Божидар Вуковић од Ђурића, Подгоричанин, резао слова за своју штампарију, из које је дне 7. јулија 1519. изашла као прва књига Литургијар или Служабник, у Млецима спремала и друга штампарија по наредби Божидара Горажданина, У којој су браћа Теодор и Ђурађ Љубавић штампали као прву књигу исто Служабник или Литургијар. Овај је Служабник, по формату, као онај Божидара Вуковића, али је текст други: и садржином је мањи, јер док онај Божидара Вуковића има 30, Служабник Божидара Горажданина има само 13 табака.

Ако је Винценцо, син Божидара Вуковића, задржао исту величину у своме Служабнику од год. 1554., по коме су приређена у Млецима још три или четири издања до год. 1570., као што је имао први Служабник, од године 1519., који је изашао у штампарији његова оца, то онда овај наш Служабник по величини, не би могао бити ни онај од 1519. као ни једно од издања од год. 1554-1570., јер се број табака не подудара с њима, већ с оним Божидара Горажданина. Ако су пак Винценцова издања мања, него ли оно од 1519., што је штампао његов отац, то би могло бити ово једно од Винценцових издања, јер се у њему спомиње »на проскомидији« св. Сава српски послите св. Николе, мирликијскога чудотворца," што је, како се каже, карактеристика ових издања⁴². Са свим тим ми држимо, да ће ово бити издање Божидара Горажданина.

На Служабнику Божидара Горажданина није тачно означена година, када је штампан. Љ. Стојановић тврди, да је штампан или само шест дана или можда годину и шест дана прије него ли Служабник Божидара Вуковића.

На једном листу у књизи налази се слиједећи запис: »Сја книга. Стефана Поповића ђакона доброга«⁴³.

5. Празнички Минеј или Саборник. Ово је издање копија Саборника Божидара Вуковића од год. 1538., а штампао га је год. 1580. у Себешу, у Ердељу, дјакон Коресије по наредби ердељског митрополита Ђенадија. Корице књиге нијесу се сачувале, а нестало је из почетка и неколико листова до службе св. Димитрију, а тако нестало је и неколико листова и о краја књиге, те немамо ни предговора, ни погово-

⁴¹ Српски књижевни гласник 1902.

⁴² Поп С. Накићеновић у Шематизму прав. Епархије бокоторске и т. д. за год. 1912.

⁴³ Није нам познато ништа поближе, ко је био дјакон Стефан Поповић. У Бијелој има такођер старо племе Поповићи, из којег је изашло, како се приповиједа, и неколико свештеника. Тако се спомиње прото Георгије Поповић, парох бијељски, којег су убили хајдуци из Пераста негдје крајем XVII или у почетку XVIII вијека, док је обављао службу божју у цркви. Онога хајдука, што је убио свештеника, погубио је добар јунак у оно доба, Вук Шеровић, на што се остали разбјегоше оставивши мртвог друга. Гроб овог перашког хајдука познавао се до недавно близу црквене ограде.

ра. Мјесто изгубљених првих листова из почетка књиге, сачувало се десет руком писаних, којима је књига била попуњена⁴⁴.

Осим наведених србуља налази се у цркви још и један црквено-словенски (рускословенски) Часослов, штампан у 17. вијеку,

Књига има 555 листова, а један се лист изгубио, на којему је била служба 3. септембра. Укорићена је дрвеним, кожом обложеним корицама. Иницијали су у њој штампани црвеним мастилом и лијепо урешени, а остала су слова сва велика и јасна. Пред неким отсјецима налазе се резбарије, а уз то и свака страница има око цијелог текста резбарију као оквир. – У књизи налазимо већих и мањих слика свих Христових и Богородичиних празника преко године. – Од српских светитеља су споменути св. Симеон, нови Мироточац, св. Сава, св. Стефан Првовјенчани и св. Арсеније.

У тексту ове књиге, као у свим руским штампаним књигама 17. вијека, има доста архаизама, који се нијесу измијенили према руским облицима, него су задржали старославенско обличје.

н. пр.:

молитвами святаѣ владичица нашеѣ богородица

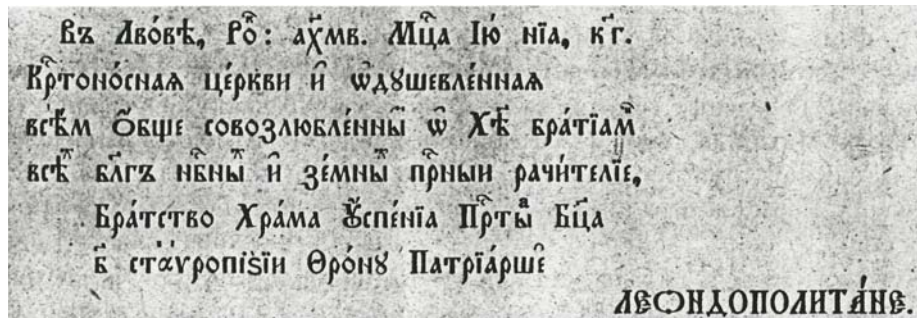
данас:

святаѣ владичицы нашеѣ богородицы

а старословенски:

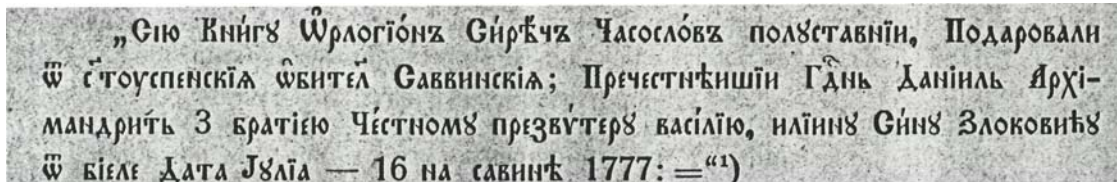
владичица нашеѣ богородица

Предговор књиге овако свршаје:

Въ Лѡвѡвѣ, Рѡ: аѡмв. Мѡца Юю нѡа, кѡг.
Крѡтѡнѡснаѣ цѣркѡви и ѡдѡшевлѣннаѣ
всѣм ѡбще говѡзлюблѣннѡм ѡ Хѡѣ брѡтѡам
всѣм блѡгѡм нѣнѡм и зѣмнѡм прѣнѡм рѡчѡитѣлѣм,
Брѡтѡство Храма ѡспѣнѡа Прѡтѡѣ Бѡца
Бѡ стѡурѡпѡишѡи Ѳрѡнѡѣ Патрѡѡрѡше
ЛЕСНОДОПОЛИТАНЕ.

При дну неколико првих листова књиге налази се слиједећи запис⁴⁵:

„Сѡю Кнѡиѡѣ ѡрѡлогѡнѡѣ Сѡирѡѡѣѡѣ Чѡсѡслѡвѡѣ полѡставнѡи, Подѡрѡвали
ѡ стѡуспенскѡѣ ѡбитѣѡ Сѡаввинскѡѣ; Прѡчѡстѡнѡишѡи Гѡднѡѣ Данѡилѡѣ Арѡхѡ-
мѡндрѡитѡѣ з брѡтѡиѡю Чѡстнѡмѡѣ прѡзѡвѡутѡрѡѣ вѡсѡлѡиѡю, илѡинѡѣ Сѡинѡѣ Злѡковѡиѡѣѡѣ
ѡ вѡелѡѣ Дѡта Јѡлѡѡ — 16 на сѡвинѡѣ 1777: =“⁴⁵)

⁴⁴ Што смо могли установити, да је ова књига Саборник од год. 1580., имамо, да захвалимо госп. Љубомиру Стојановићу, секретару срп. краљ. Академије, који нам је показао неколико примјерака разних Саборника, који су својина књижнице Академије.

⁴⁵ Поп Василије Злоковић био је парох једног дијела села Бијеле, у такозваној »парохији Злоковића«, јер је онда Бијела била раздијељена на двије парохије, које су касније спојене у једну. Он је живио кад и прото Симеон Злоковић, те су обадвојица од истог племена.

Ова књига је доста добро сачувана, а није више у употреби при богослужењу као што нијесу ни већ описане србуље.

в) Стари антиминоси.

Прво ћемо споменути антиминос попа Симеона Злоковића. Овај је антиминос величине 40/50 цм, а чини се, да није било у њему светитељских моћи, нити да је био у опће освећен, пошто на њему нема о томе никаква спомена.

По дну је само овај запис: „Син антиминосъ попа Симеѡна Злоковића пароха бнелскога.“ Антиминос је свакако био својина попа Симеона прије год. 1813., јер је он већ тада био прото и тако се потписивао.⁴⁶

Други, доста већи антиминос, у којему су ушивене светитељске моћи, има при дну овај запис:

„Ѡсѣтисѧ сѧи Бжествении Жертвеникъ Сѣеннодѣйствиѣмъ егѡ Високо Превсѣщенства Архїереа Далматїискаго Бже Которске, Рагѡзїискаго и Истрїискаго Гдїна Венедикта Кралѣвича во Градѣ Шибеницѣ в лѣто Гднѣ аѡеи Мїца Мартїа Индикт.“

Премда на антиминосу није наведено, за коју је цркву освећен, мислимо, да ће бити био освећен за ову, у којој се и храни.

На крају ћемо још навести, да проф. Ђелчић у својој књизи »Memorie storiche sulle Bocche di Cattaro« доноси неки докуменат, који се чувао у књижничар племићке обитељи »Smecchia« у Баошићу, у којему се каже, да је Стефан Првовјенчани дао Бијелу на службу манастиру св. Георгија на Отоку пред, Перастом. Ово би био најстарији познати докуменат, у којему се спомињу за Немањића црквени односи села Бијеле, а био би преписан из неке књиге, која се налазила у манастиру Милешеви.

У њему се каже, да је Стефан Првовјенчани, путујући својом државом, дошао у Котор, гдје тобоже није нашао цркве и да је ту оградио цркву св. Трифуна и Ваведеније, затим, да је пошао на Превлаку и оградио храм Св. Архангела Михајила, гдје је поставио »патријарха« Арсенија и дао храму пет села на службу: Луштицу, Кртоле, Љешевиће, Брда и Богдашиће. Одатле, да је пошао у Пераст и оградио храм св. великомученику Георгију на Отоку, гдје је поставио игумана са петоро браће, те се надаље дословце каже: »I dah Czarqui Svetoga Georgia na sluxbu Bielu do Potoka⁴⁷, Josizzu do vise Risna i Stoliv stranom do Argjakova i Kavac i Marcevac u Tivtu i zapovidjeh Perastu, da se tun nazire i da je sluxe..... Az raseni Iguman Milloscevski Vassilie Jeromonak vaobrazih na lietto 7141, a ot exe po plti Rodstva Hristova 133 (?)⁴⁸ Ind. I. Krug Sulnca I Luni krug 16 Epatta miesseza Junia 13.....

⁴⁶ Да је поп Симеон био год. 1813. протопрезвитер, знамо по једном запису са старе пријестолне иконе св. Петра и Павла у цркви св. Петра и Павла у Бијелој.

⁴⁷ Поток »Пијавица«, који тече средином села од сјевера к југу.

⁴⁸ Морало би бити 1663.

Пошто је довољно познато, да су неки од наведених храмова постојали више вјекова прије Стефана Првовјенчаног, то би са можда ово могло односити једино на какве поправке или проширења истих у оно доба новчаном, помоћу краљевом, а никако на градњу нових цркава. А и иначе је овај докуменат по свему садржају врло сумњив, те посве мало вјере заслужује.

Додатак.

Пошто је радња о цркви Ризе Богородице у Бијелој била готова и упућена да се штампа, изашла је књига Василија Марковића; »Православно монаштво и манастири у средњовековној Србији«, штампана у Сријемским Карловцима год. 1920.

У овој књизи, на страни 101., гдје је ријеч о архијепископу Данилу II, између осталог се каже, да је он оградио један храм »Пречистије« уз архијепископију у Пећи, те да у пећској цркви има и данас један храм Богородице, али не Успјенија, како се називље Ходигитрија цариградска, већ Ваведенија.

На основу пак цитата, који се налази на истој страници у 99. опаски, а који гласи: »Данило . . . архијепископ . . . принсеит црков пречистеј Матере Божијеј, приводим великим пророком Данилом« . – Записи 5107; Јуришић, Дечан. Првенац (1852.) 98«, писац поменутог дјела мисли, и ако није баш сталан, да се у тој црквици налази портрет Данилов, гдје је приказан, како ту цркву приноси на дар Богородици.

Кад се ова црква археолошки проучи и ако се збиља у истој нађе до данас сачуван лик архијепископа Данила, како смо то ми већ у овој нашој радњи наслутили, тиме ће се још боље расвијетлити његова слика у бијељској цркви, на којој је он престављен као стонски епископ.